

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

ΙΙ64 ΝΕΟΤΕΡΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΙΙ΄

Ενότητα 2γ: Τυπογράφοι και βιβλιοπώλες 'οχήματα,
εργαλεία και όπλα του Θεού'

Κώστας Γαγανάκης

Φιλοσοφική Σχολή

Τμήμα Ιστορίας - Αρχαιολογίας

Εισαγωγή

- Johann Friedrich Coelestin, καθηγητής αρχαίων ελληνικών στο πανεπιστήμιο της Ιένα, γνησιο-λουθηρανός, διώκεται και καταλήγει στο Παλατινάτο του Neuburg.
- Περί του επαγγέλματος των βιβλιοπωλών (Von Buchhendlern).
- Η τυπογραφική τέχνη, «μέγα δώρο και προνόμιο που ο Θεός προσέφερε σε αυτούς, τους τελικούς καιρούς. Είχε παραμείνει άγνωστη για χιλιάδες χρόνια, όμως ο Θεός αποκάλυψε και προσέφερε το δώρο αυτό, αρχικά στο γερμανικό έθνος ώστε, μαζί με άλλες καλές και χρήσιμες απεικονίσεις, γραπτά και βιβλία, οι τυπογράφοι να εκδίδουν ιδιαίτερα εκείνα τα έργα που φανερώνουν την κρυμμένη από καιρό αλήθεια του Ευαγγελίου».
- Η τυπογραφία, «μαρτυρία για όλους τους λαούς».

Τυπογράφοι και βιβλιοπώλες «οχήματα, εργαλεία και όπλα του Θεού» 1

- Θα πρέπει να αποφεύγουν την προώθηση βλαβερών, δηλητηριωδών κειμένων.
- Παράβαση του κανόνα, ευθεία παράβαση της Θείας Βούλησης, η οποία και εγκατέστησε τους βιβλιοπώλες & τυπογράφους στο επάγγελμά τους.
- Αν δεν είναι σίγουροι για το περιεχόμενο των υπό έκδοση έργων, οφείλουν να στραφούν στους λογοκριτές των αρχών, στους τοπικούς πάστορες και δασκάλους.
- ΕΝΑΝΤΙΩΣΗ ΣΕ: Λιβελλογραφήματα, προσβλητικές απεικονίσεις, ειδωλολατρικές διατριβές, σατιρικά κείμενα & ποιήματα.

Τυπογράφοι και βιβλιοπώλες «οχήματα, εργαλεία και όπλα του Θεού» 2

- Οι «επικούρειοι» βιβλιοπώλες κερδίζουν περισσότερα από όσους αρνούνται να εκδώσουν κάθε λογής βιβλίο.
- Οι πιστοί χριστιανοί πρέπει να αρκούνται στα ολίγα. όσοι εξαπατούν & βλάπτουν με τα έργα που εκδίδουν, αντιμέτωποι με τη Θεϊκή οργή.
- Οι τυπογράφοι είναι σαν τους οπλοποιούς ή τους κατασκευαστές μαχαιριών. Δεν ευθύνονται για την κακή χρήση του εμπορεύματός τους.

Τυπογράφοι και βιβλιοπώλες «οχήματα, εργαλεία και όπλα του Θεού» 3

- Δεν μπορεί να υπάρξει ορθή χρήση βιβλίων που σπέρνουν ψεύδη και υπονομεύουν τη δημόσια τάξη.
- Τυπογράφοι & βιβλιοπώλες είναι αδαείς σε σχέση με το περιεχόμενο των έργων στην κατοχή τους.
- Προσφυγή σε πάστορες & δασκάλους.
- Η πώληση ενός κακού βιβλίου, ανάμεσα σε πλήθος καλών, δεν προκαλεί βλάβη.
- Ο Θεός αντιτίθεται και στο μικρότερο των κακών.

Τυπογράφοι και βιβλιοπώλες «οχήματα, εργαλεία και όπλα του Θεού» 4

- Τι πρέπει να κάνουν οι τυπογράφοι & βιβλιοπώλες στην περίπτωση που ο ηγεμόνας παραγγείλει επιβλαβή, αντίθετα προς την ορθή διδασκαλία βιβλία;
- Οι ηγεμόνες είναι επιφορτισμένοι από τον Θεό να προωθούν το κοινό καλό, να φροντίζουν ώστε οι υπήκοοί τους να εφοδιάζονται με σωστά βιβλία (Ιωακείμ-Ιερεμίας, Κωνσταντίνος απαγορεύει βιβλία Αρειανών).
- Υποταγή στο Θεό, παρά σε οποιαδήποτε ανθρώπινη εξουσία.
- Δεν είναι στην αρμοδιότητα του ηγεμόνα να παρεμβαίνει στη διδασκαλία της Εκκλησίας.

Οπτικοποιημένη λουθηρανική προπαγάνδα: περιεχόμενο & στρατηγική

1

Εργαλεία, οπτικές προσέγγισης:

- Σχολή Warburg (A.Warburg, E.Panofsky, E.Gombrich)

Εικονογραφική Μέθοδος:

- Εικονογραφία Αναγέννησης. Ανάλυση θεμάτων & εννοιών δανεισμένων από την κλασική παράδοση.
- Αγνοεί στοιχεία της λαϊκής κουλτούρας & των λαϊκών συστημάτων πίστης.
- Ιστορική ανθρωπολογία, σημειολογική προσέγγιση & κοινωνική ψυχολογία.
- Roland Barthes, «συλλογικός οργανωτικός μύθος».

Οπτικοποιημένη λουθηρανική προπαγάνδα: περιεχόμενο & στρατηγική 2

Κυκλοφορία βιβλίων στα γερμανικά

- Αρχές 16ου αιώνα, 40 τίτλοι (περ.).
- 1519, 111 τίτλοι.
- 1523, 498 τίτλοι (30% Λούθηρος, προπαγανδιστική παραγωγή, 418 τίτλοι).
- ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ: ΠΡΩΤΑΡΧΙΚΑ, ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ ΚΗΡΥΓΜΑΤΟΣ.
- Marshall McLuhan: ΥΒΡΙΔΙΚΑ ΜΕΣΑ ΜΕΤΑΔΟΣΗΣ ΙΔΕΩΝ.
- Φωναχτή ανάγνωση κειμένου, κήρυγμα ή σχολιασμός επάνω σε έντυπο, έκδοση κηρύγματος, εικόνα & κείμενο (ή λεζάντα).

Οπτικοποιημένη λουθηρανική προπαγάνδα: περιεχόμενο & στρατηγική 3

Αναγνωστική ικανότητα Γερμανών 16ου αιώνα:

- Ανάγνωση στη στενή της έννοια.
- Ακρόαση.
- Κοίταγμα.
- Εξαιτίας της πληροφοριακής έκρηξης που προκαλεί η αντιπαράθεση, η ανάγνωση αποκτά σταδιακά.

Οπτικός χαρακτήρας υστερομεσαιωνικής κουλτούρας:

- Απεικονίσεις απλοποιούν & κοινωνικοποιούν τα μυστήρια και τα βασικά σημεία του Καθολικού δόγματος.
- Καλλιέργεια της λατρείας των λειψάνων παράλληλα με αυτή των εικόνων, για τον αποτελεσματικότερο περιορισμό τυχόν ειδωλολατρικών αποκλίσεων (εικόνες, ως «σωματοποιήσεις» αγίων).
- Καθολική θεολογία: εικόνες, βιβλία για τους απλοϊκούς.

Οπτικός χαρακτήρας υστερομεσαιωνικής κουλτούρας:

- Έκρηξη τυπογραφίας: μαζική αναπαραγωγή εικόνων, συστηματική προώθηση διδασκαλίας Καθολικής Εκκλησίας.
- ΞΥΛΟΓΡΑΦΙΑ: χαμηλό κόστος, υψηλή μεταδοτικότητα μηνυμάτων, 1 μήτρα ξυλογραφίας, μέχρι και 4.000 αντίτυπα.
- Υπόμνηση θρησκευτικής εμπειρίας (προσκύνημα).
- Αντικείμενο λαϊκής λατρείας (Εσταυρωμένος, Άγιος Χριστόφορος, κ.α.).

Ξυλογραφία & κείμενο (ή λεζάντα): υβριδικό μέσο προπαγάνδισης

- Προσθήκη κειμένου, περιορίζει τις δυνατότητες παρερμηνείας της εικόνας.
- Με την παρεμβολή αφηγητή/παρουσιαστή, το περιεχόμενο της εικόνας καθίσταται κατανοητό σε ευρύτερο κύκλο ανθρώπων.

Προτεραιότητες λουθηρανικής προπαγάνδας

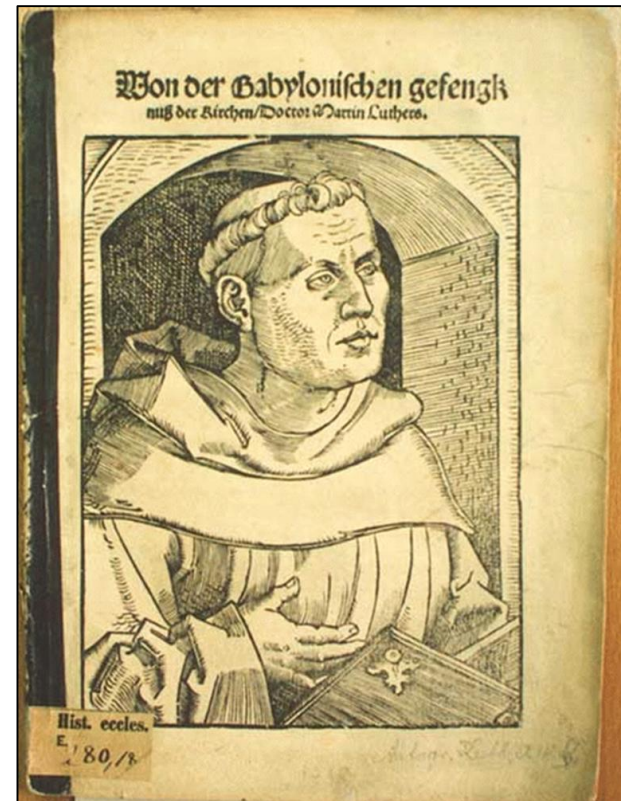
- Εξάπλωση ευαγγελικού μηνύματος.
- Επίτευξη πλατιάς υποστήριξης.
- Ανάγκη διάρρηξης παλιών συστημάτων σκέψης & αξιών.
- Ανάγκη δημιουργίας ισχυρών νέων συμβόλων προσήλωσης στο κίνημα.
- Εισαγωγή σε ένα νέο συμβολικό σύμπαν.

Εικόνες του Λούθηρου 1

Εικόνα 1.

- Καλόγερος
- Διδάκτορας θεολογίας
- Άνθρωπος της Βίβλου
- Θεόσταλτος προφήτης, άγγελος Κυρίου (Ενώχ, Ηλίας)

Εικόνες του Λούθηρου 2

Εικόνα 2.

- Δεχόμενος την επιφοίτηση του Αγίου Πνεύματος, με φωτοστέφανο (Άγιος).
- Προληπτικές παρεμβάσεις απέναντι στο ενδεχόμενο αγιοποίησης του Λούθηρου.
- Ένας διάλογος ανάμεσα σε έναν πατέρα και ένα γιο σχετικά με τη διδασκαλία του Μ. Λούθηρου (1523).
- «Όχι καλός Μαρτινιστής, αλλά καλός χριστιανός».

Εκκοσμικευτικές απεικονίσεις Λούθηρου

Εικόνα 3.

- Γερμανός Ηρακλής, μάχεται την πολυκέφαλη Ύδρα παγανιστών & σχολαστικών.
- Εθνικός ήρωας, σε αναμέτρηση με την παπική εξουσία.

Ὁ Γερμανὸς Ἡρακλῆς ἐμάχησεν τὴν πολυκέφαλον ὕδραν τῶν παγανιστῶν καὶ σχολαστικῶν. Ὁ Γερμανὸς Ἡρακλῆς ἐμάχησεν τὴν πολυκέφαλον ὕδραν τῶν παγανιστῶν καὶ σχολαστικῶν.

Ὁ Γερμανὸς Ἡρακλῆς ἐμάχησεν τὴν πολυκέφαλον ὕδραν τῶν παγανιστῶν καὶ σχολαστικῶν. Ὁ Γερμανὸς Ἡρακλῆς ἐμάχησεν τὴν πολυκέφαλον ὕδραν τῶν παγανιστῶν καὶ σχολαστικῶν.

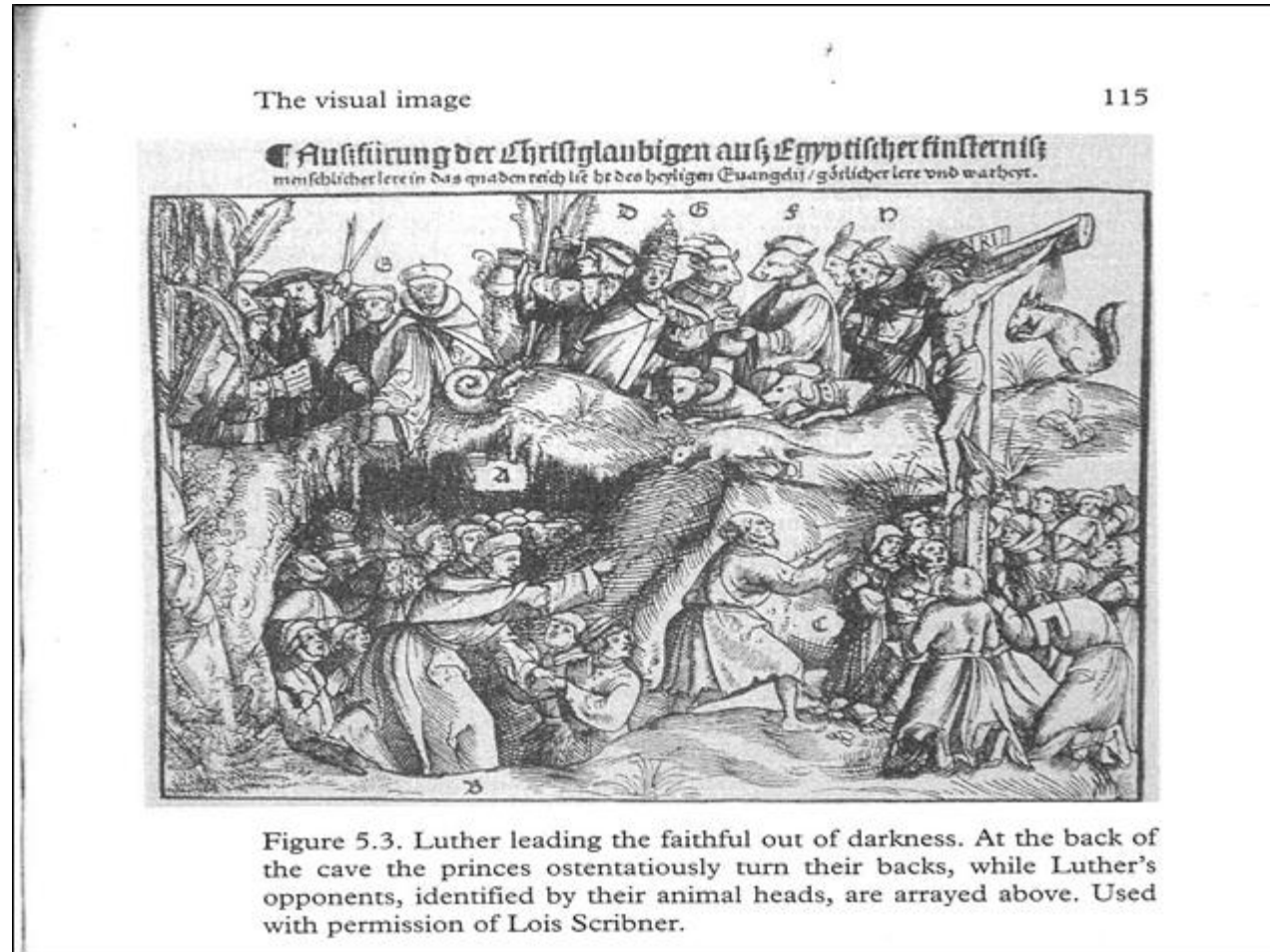

Εικόνα 4.

Εικόνα 5.

Εικόνα 6.

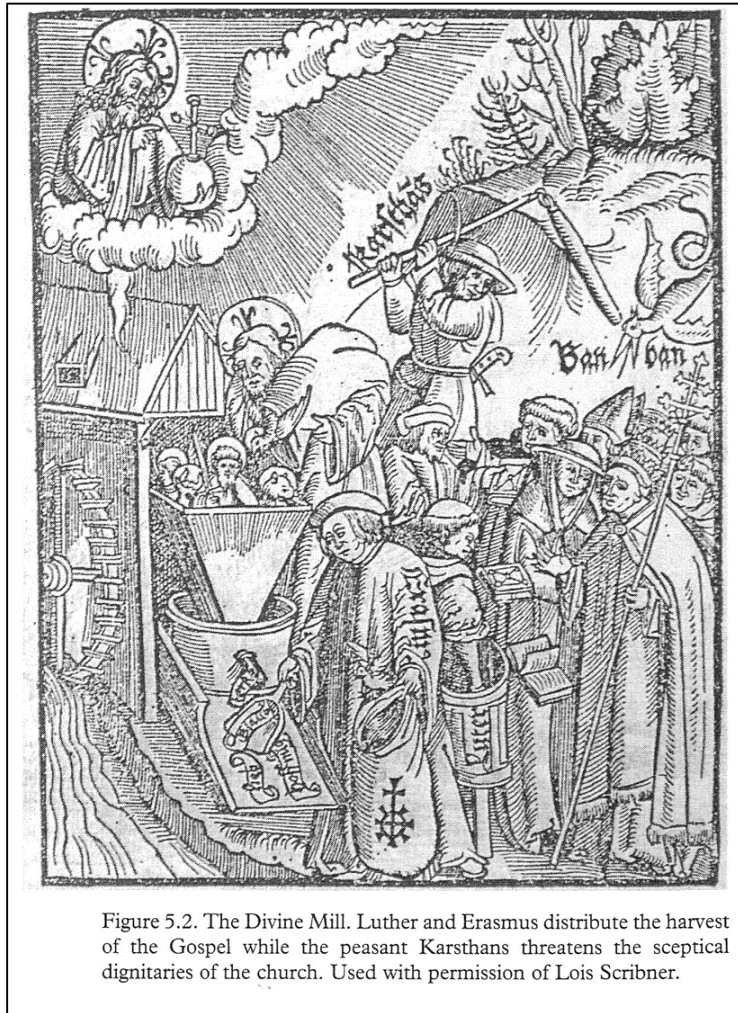

Figure 5.2. The Divine Mill. Luther and Erasmus distribute the harvest of the Gospel while the peasant Karsthans threatens the sceptical dignitaries of the church. Used with permission of Lois Scribner.

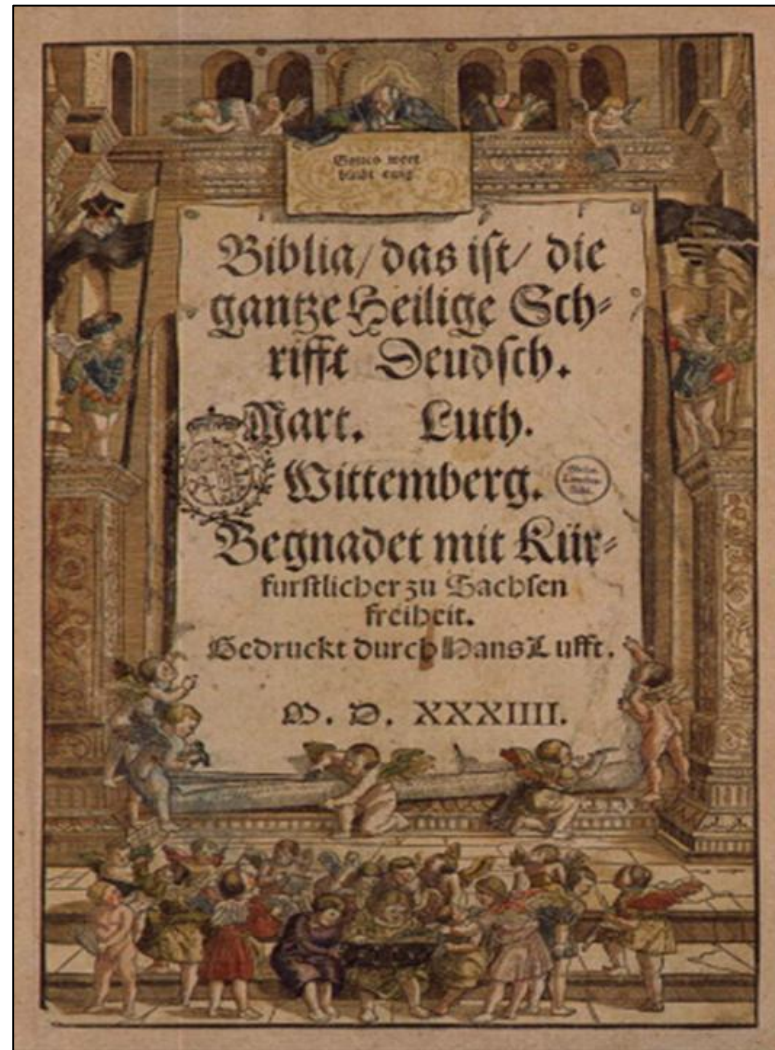
Εικόνα 7.

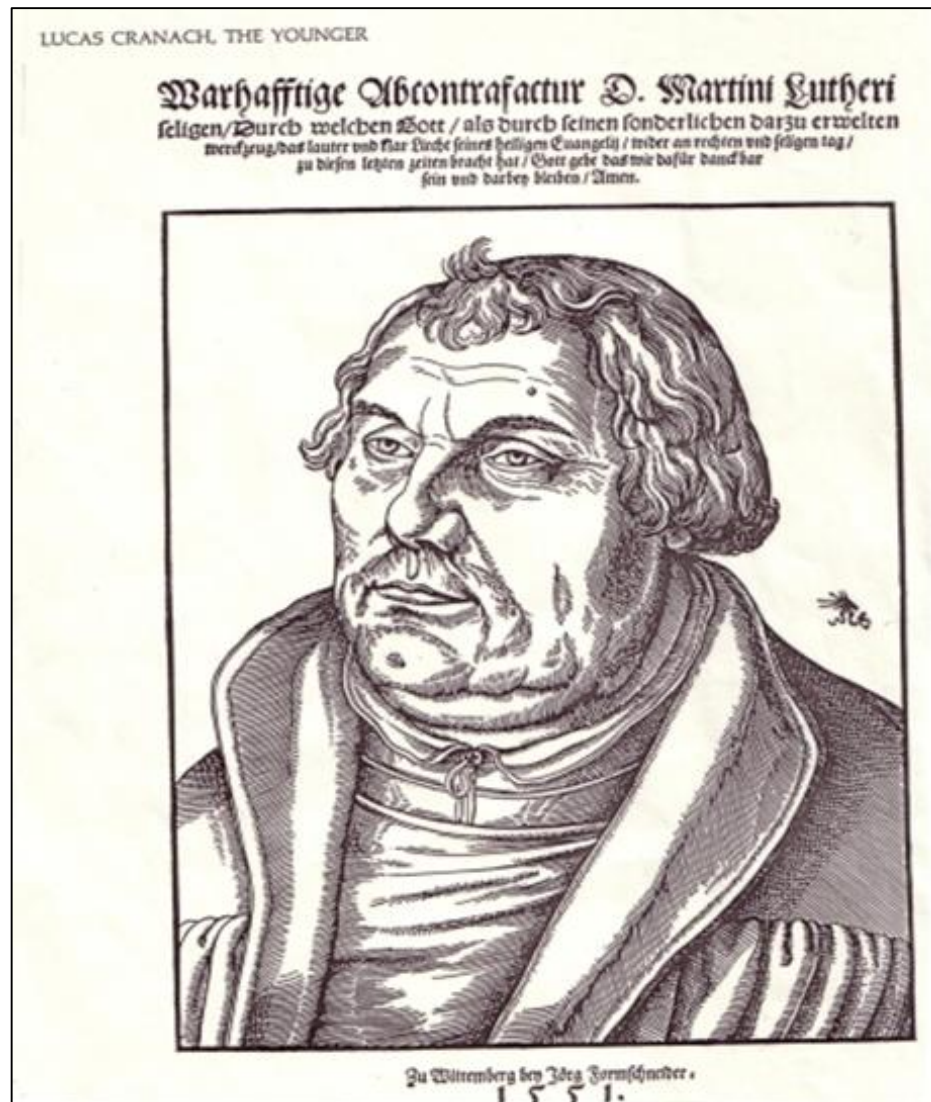

Λουθηρανική Βίβλος

Εικόνα 8.

Εικόνα 9.

Flugschriften 1

- Μέγεθος quarto, έως και 32 σελίδες, διακοσμημένα με ξυλογραφία, συνοδευτική του τίτλου.
- Κόστος, Μ.Ο. 1/3 μισθού ειδικευόμενου τεχνίτη (1 χήνα, 1 kg βοδινό, 1 λίμπρα κεριά).
- Εκτεταμένη χρήση του μέσου από τον Μαξιμιλιανό Β' (υπόθεση Reuchlin, τουρκική απειλή).

Flugschriften 2

- 1500-1530: περίπου 10.000 εκδόσεις (πρώτες & επανεκδόσεις).
- 1520-1526: τα τρία τέταρτα της έντυπης παραγωγής.
- Μαρτίνος Λούθηρος: 20% της συνολικής παραγωγής.
- Λουθηρανικά κείμενα.
- 1518, 87 εκδόσεις.
- 1523, 390 εκδόσεις.
- 1520-1526: 6.000 εκδόσεις, 6.600.000 αντίτυπα (minimum).

Οι εχθροί του Ευαγγελίου.

Leonhard Beck (1523) Ο Μοναχός & ο γάιδαρος

Εικόνα 10.

Hans Sebald Behem (1521) Αλαζονεία, λαγνεία, φιλαργυρία, οδηγούν μοναχό

Εικόνα 11.

Χρήση θεμάτων από τη λαϊκή κουλτούρα Έρασμος, Έγκώμιον Μωρείας Λουθηρανικό strebkatz

Εικόνα 12.

Εικόνα 13.

Protestant cartoon depicting the Pope as a bagpipe-blowing jackass

Εικόνα 14.

Εικόνα 15.

Εικόνα 16.

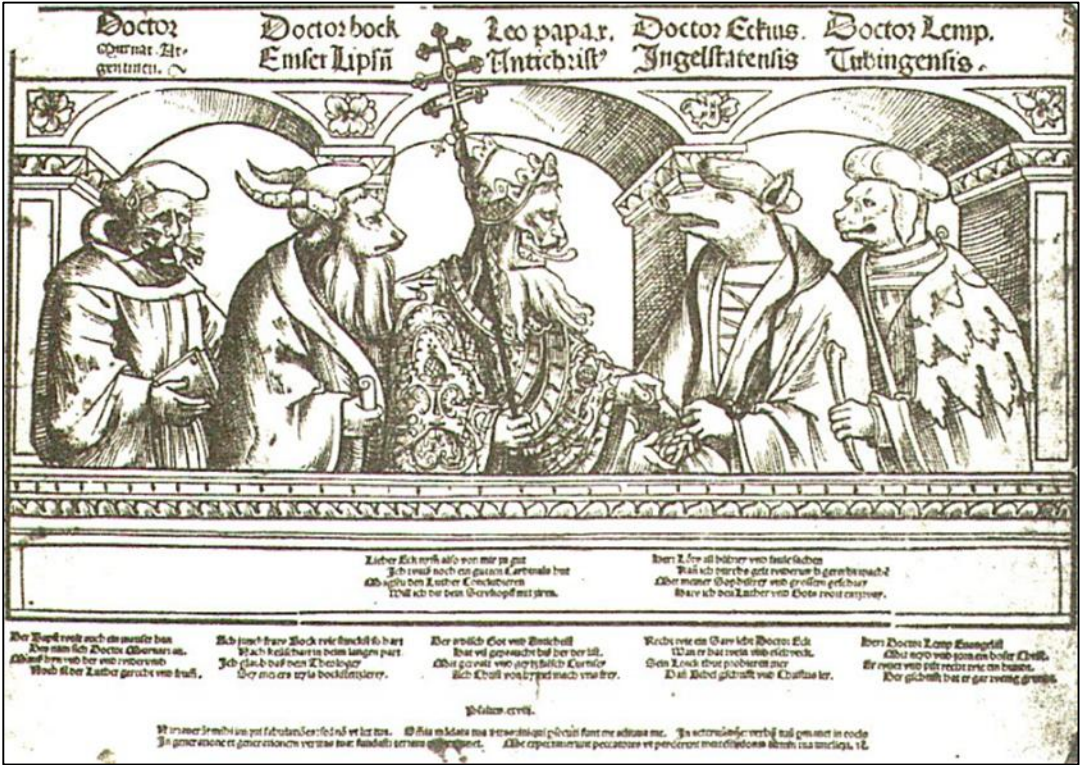
Εικόνα 17.

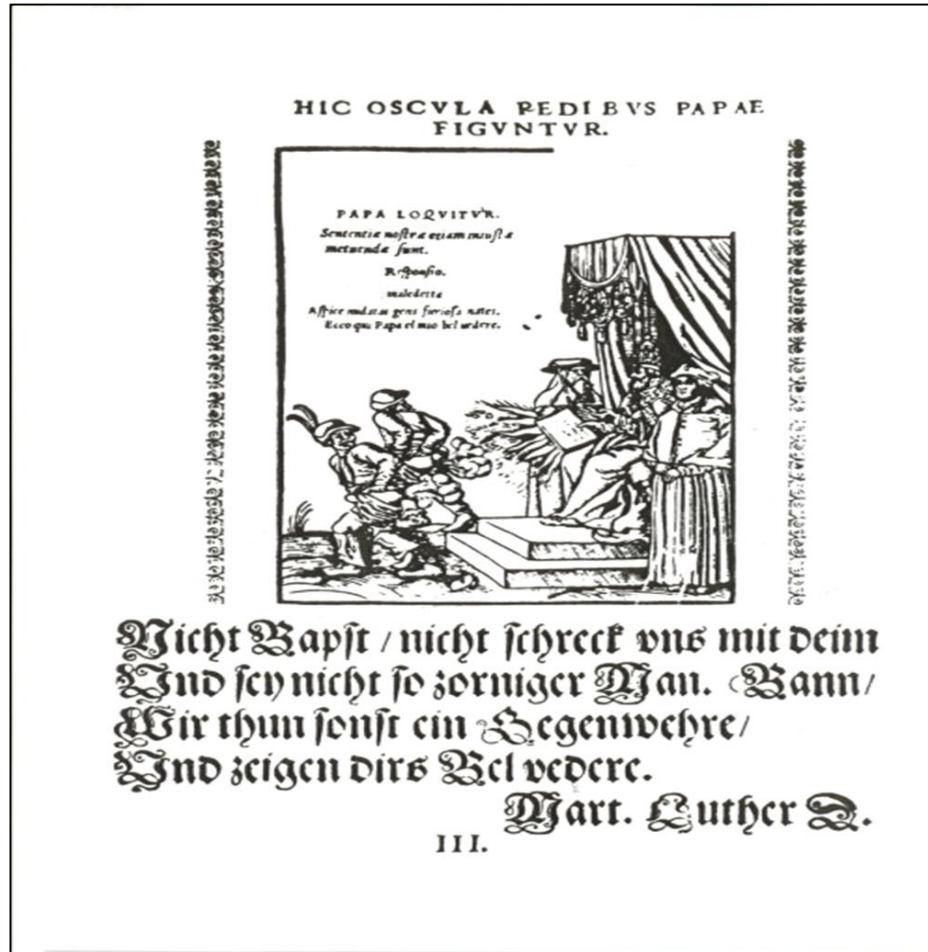
Χρήση καρναβαλικής μάσκας Λέων Ι΄, λιοντάρι, Thomas Murner, γάτος, Ιερώνυμος Emser, κατσίκια, Ιωάννης Eck, γουρούνι, Ιάκωβος Lemp, σκύλος

Εικόνα 18.

Γκροτέσκος ρεαλισμός

Εικόνα 19.

Εικόνα 20.

Εικόνα 21.

Εικόνα 22.

Εικόνα 23.

Εικόνα 24.

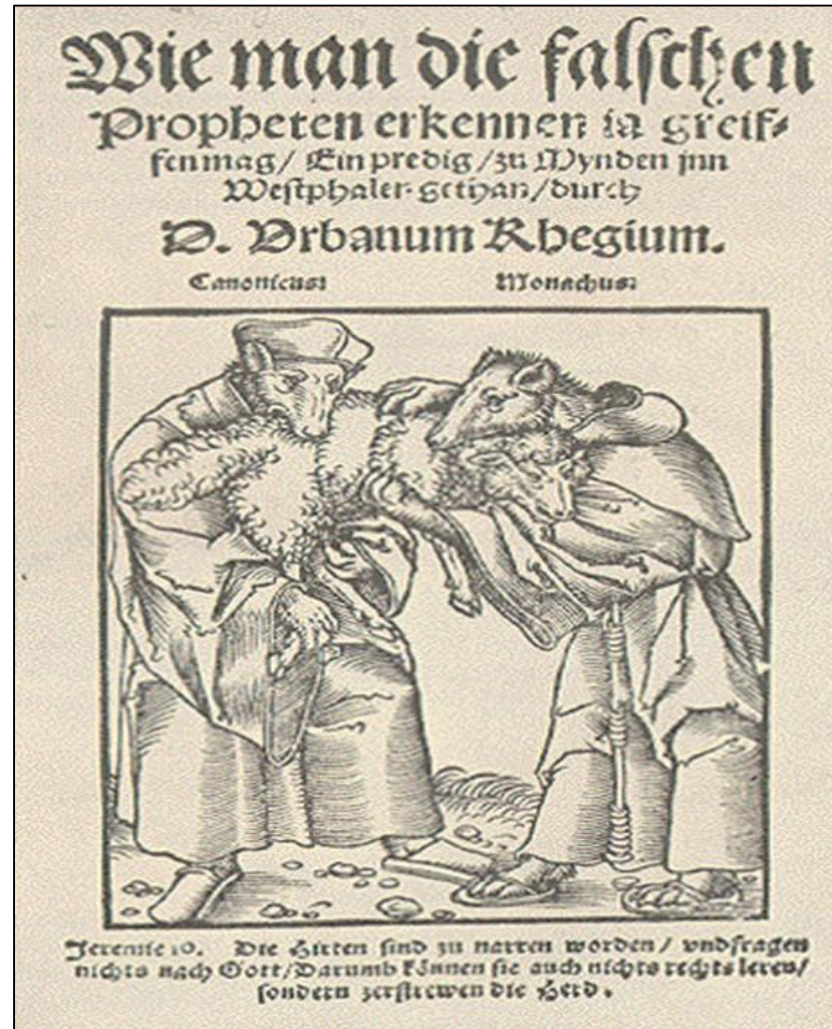
Ein seltsam chur
 Ein wolt betler dem kirche gescheit
 Der lauffen mit der die schaff
 Ein roter hitz der lauffen ym nach
 Da in do steht des wolffes vetter
 Keyn düreer ban bringe grunz blatter

Hüter eich ye schaff lauffe nie befür
 Von de der bei sich hangt am creuz
 Londe dijen wolt sein weg auß lauffen
 Zü helle wirt er eyn her schaff lauffen
 Der schöff in hat er vyl gefressen
 Wie Sachaus den wirt ym gemessen

Die hirtzen sein zü wölffen worden
 Yn genüge nit das sie sein beschouen
 Yr harte die sie solten weyden
 Lauffen zü streyze auß bey der heyden
 Des für er würst durch fall belere
 Das mir mein hartz bekümmere

So ich sit den grossen schaden
 Dorn die Chur bey ist beladen
 Durch beschiff pilst vnd Cardinall
 Douon was luge Trechid
 Der umb ich predigt lere vnd schreib
 Solts auch fosten manen lab.

Εικόνα 25.

Εικόνα 26.

- Σκατολογία & δαιμονική φύση μοναχών.
- Δημιουργία συντακτικού αναγνώσιμου από αναλφάβητους. Προώθηση νεωτεριστικού μηνύματος μέσα από παραδοσιακούς κώδικες.

Εικόνα 27.

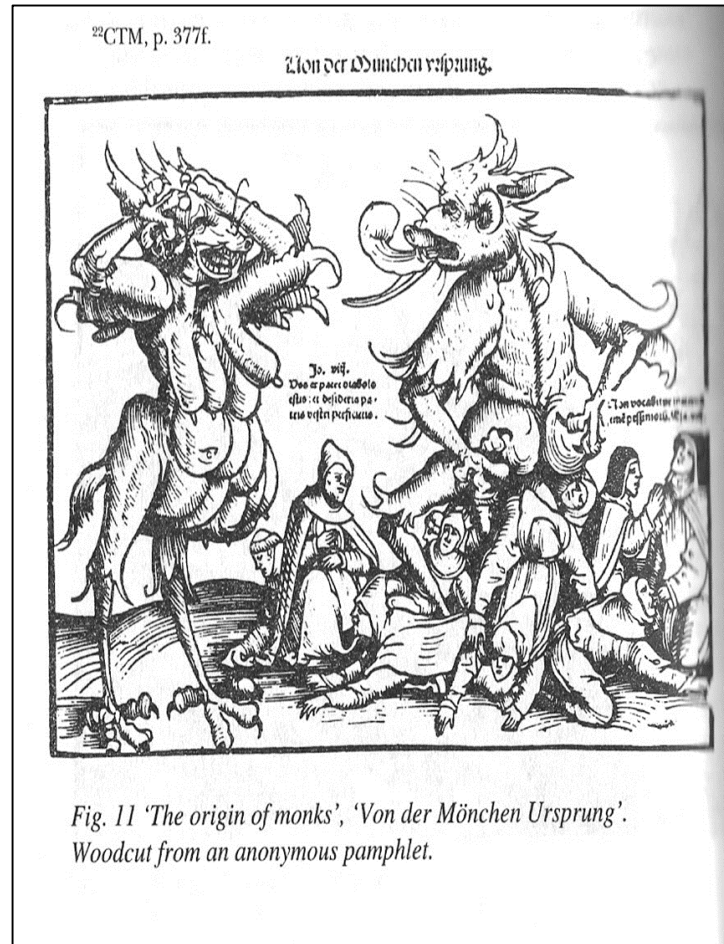
Das lied mag man fingen/in Bruder Veitenthon.

Bey diser Figur nemend war/
Ursach alles kriegs erfar.
Die roth Babilonisch Hur/
Macht in aller welt auffrur.
Mit Silber Gold zu wegen bringt/
Dadurch vil grosser Herrn zwingt.
Alles kriegs ein ursach ist/
Des Teuffels kind der war Entchriß.

Εικόνα 28.

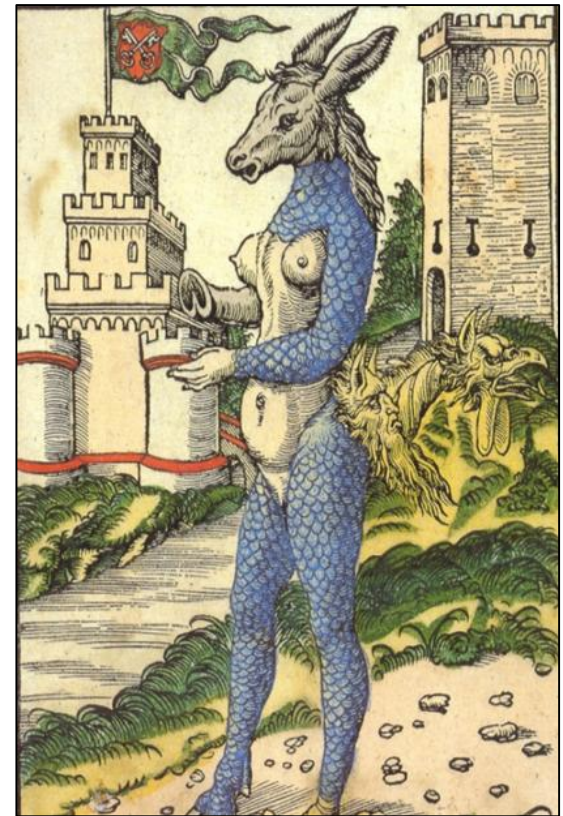

Ιδιοποίηση στοιχείων λαϊκής πίστης στη λουθηρανική προπαγάνδα

Εικόνα 29.

- Τέρας του Τίβερη (Πάπας Αλέξανδρος Στ', 1496).
- Λούθηρος & Μελάγχθων.
- Δεξί χέρι ελέφαντα, ισοπεδωτική πνευματική δύναμη Πάπα.
- Αριστερό χέρι ανθρώπου, κοσμική δύναμη Πάπα.

Ιδιοποίηση στοιχείων λαϊκής πίστης στη λουθηρανική προπαγάνδα 1

- Δεξί πόδι βοδιού, δάσκαλοι, ιεροκήρυκες, εξομολογητές, θεολόγοι.
- Αριστερό πόδι γρύπα, υπηρέτες κοσμικής εξουσίας Πάπα.
- Γυναικείος κορμός, πορνικότητα Καθολικής Εκκλησίας.
- Πανοπλία στα άκρα, πρίγκηπες-προστάτες Πάπα.

Ιδιοποίηση στοιχείων λαϊκής πίστης στη λουθηρανική προπαγάνδα 2

- **Η εικόνα του Αντίχριστου:** κυριαρχεί σε θρησκευτικά δράματα, σε λαϊκές προφητείες και στο έργο συγγραφέων όπως ο Sebastian Brant και ο Geiler von Kaiserberg.
- **Αντιφρονούντες Χριστιανισμού:** Πνευματικοί, Ουσίτες, Ιωακειμίτες, Αντίχριστος, διαστροφή Καθολικής Εκκλησίας.
- **Lucas Cranach, 1521, Passional Christi und Antichristi** 13 ζεύγη ξυλογραφιών, αντιπαράθεση ζωής Χριστού & Αντίχριστου, σχολιασμός από Μελάγχθωνα.

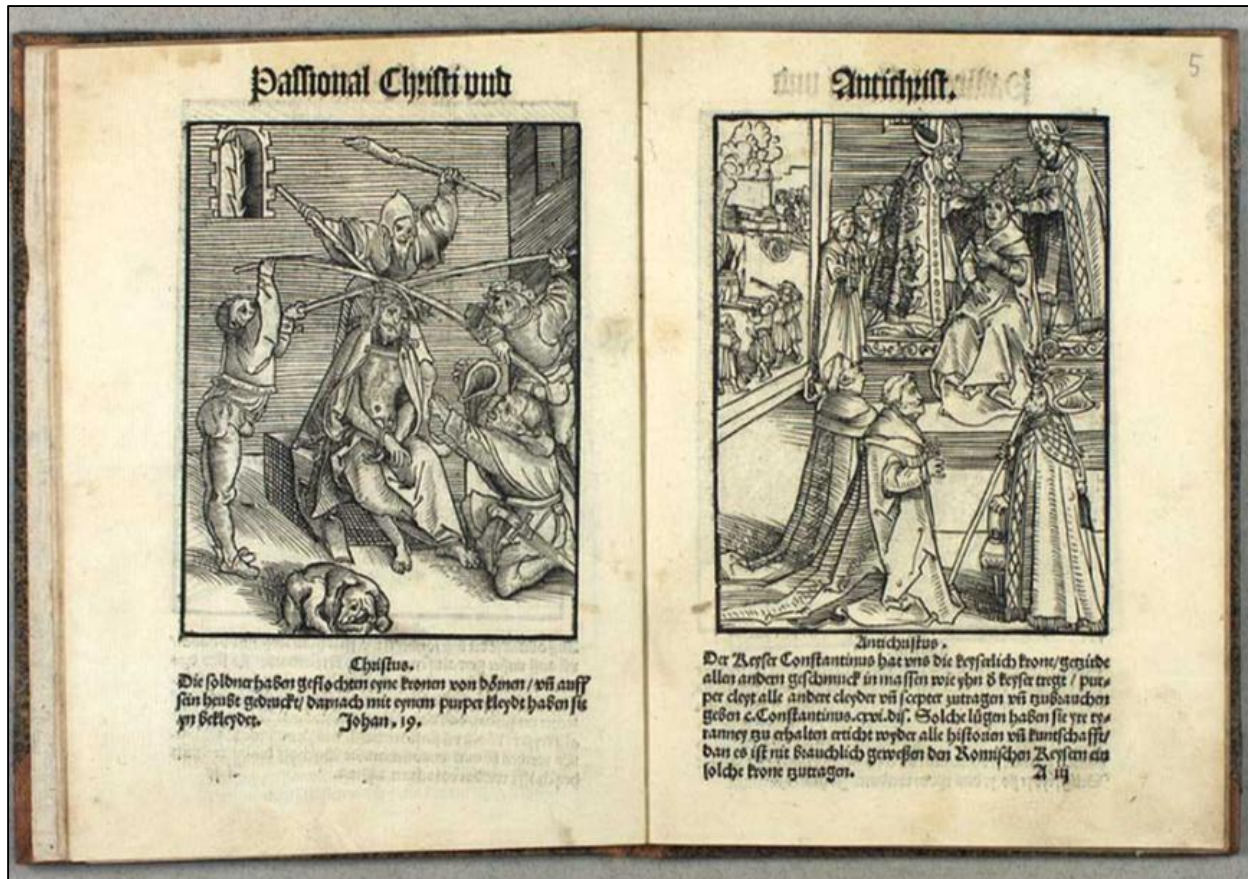
Ιησούς εναντιώνεται σε απόπειρα χρήσης του σε βασιλέα – Πάπας διεκδικεί την κοσμική εξουσία

Εικόνα 30.

Ιησούς, ακάνθινο στεφάνι, Πάπας τριπλή τιάρα (δωρεά Κωνσταντίνου)

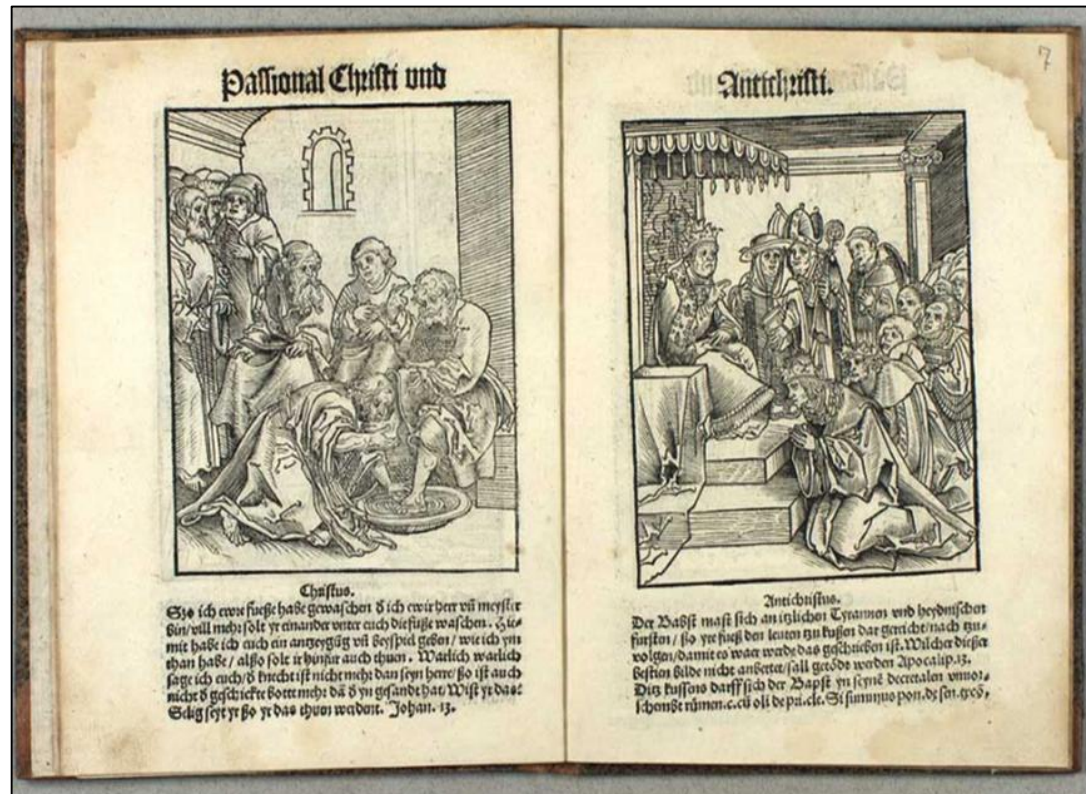
Εικόνα 31.

Ιησούς πλένει τα πόδια των μαθητών του – Πάπας προτείνει πόδι για φίλημα σε βασιλείς

Εικόνα 32.

Ιησούς, ανάμεσα σε ταπεινούς & αδύναμους – Πάπας εποπτεύει διαγωνισμό κονταρομαχίας

Εικόνα 33.

Γέννηση, ταπεινότητα Ιησού – Πάπας οπλισμένος, πολιορκεί πόλη

Εικόνα 34.

Ιησούς εκδιώκει αργυραμοιβούς από Ναό – Πάπας τους δέχεται

Εικόνα 35.

Ανάληψη Ιησού στους ουρανοούς καταβάρθρωση Πάπα στο πυρ της Κόλασης

Εικόνα 36.

Ρητορική της εικόνας στους λουθηρανούς προπαγανδιστές

- Χρήση γνωστών συμβολικών συστημάτων για τα ιδιαίτερα μέσα πειθούς. Ενθουσιασμός Λούθηρου για τη διδακτική ισχύ των εικόνων.
- Η Λ. προπαγάνδα εκμεταλλεύθηκε επιδέξια παραδοσιακές εικόνες της λαϊκής κουλτούρας.
- Η Λ. προπαγάνδα παροντιστική, συλλαμβάνει κοινωνική δυσφορία και αντικληρικαλισμό εποχής.

Ρητορική της εικόνας στους λουθηρανούς προπαγανδιστές

- Λούθηρος, Γερμανός προφήτης.
- ΩΣΤΟΣΟ: Η Λ. προπαγάνδα δεν κατόρθωσε να δημιουργήσει συμβολικό σύμπαν διακριτό από εκείνο της παλιάς θρησκείας.
- Η έμφαση στην εσχατολογία δεν συνοδεύθηκε από εξίσου αναπτυγμένη διαπαιδαγωγική προπαγάνδα.

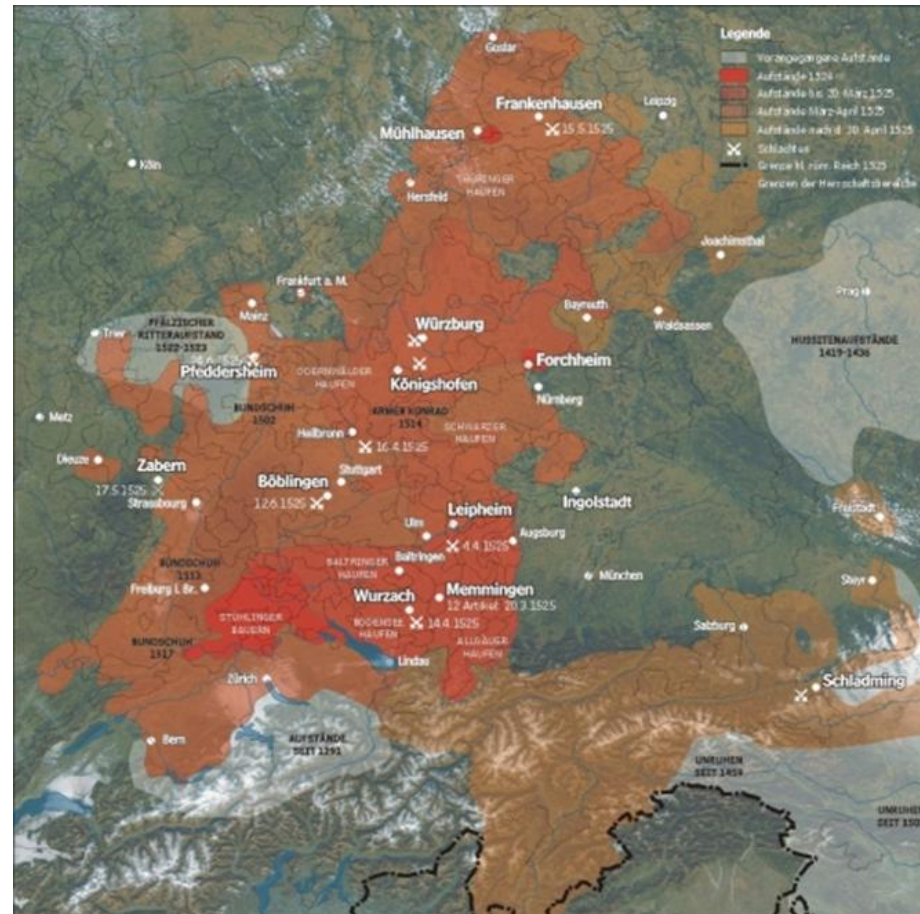
Η Ευρώπη της Μεταρρύθμισης

Εικόνα 37.

Ο Πόλεμος των Χωρικών, 1524-1525

Εικόνα 38.

Ερμηνεύοντας τις Γραφές μακριά από την Καθολική Εκκλησία (και τον Λούθηρο): Ο χωρικός Κάρσθανς

Εικόνα 39.

Βιβλική θεμελίωση της εξέγερσης: Τα Δώδεκα Άρθρα του Memmingen

Εικόνα 40.

Εικόνα 41.

An die versamlung gemayner Pauer-
schafft/so in Hochteütscher Nation/vnd vil ande-
rer ort/mit empörung vñ auffrür entstandē. ꝛꝛ.
ob jr empörung billicher oder vnpillicher ge-
stalt geschehe/ vnd was sie der Oberkait
schuldig oder nicht schuldig seind. ꝛꝛ.
gegründet auß der heyligen Göt-
lichen geschriff/ von Oberlen-
dischen mitbrüderñ gütter
maynung außgangen
vnd beschriben. ꝛꝛ.

Isteist des Glückradts stund vnd zeyt
Gott wayßt wer der oberist bleybe.

To the Assembly of Common Peasantry.
Full t.p., *An die Versammlung gemayner Pauerßschafft*, 1525,
from Horst Buszello, *Der deutsche Bauernkrieg von 1525 als
politische Bewegung* (Berlin: Colloquium 1969), 152.

Εικόνα 42.

Wider die Mordischen vnd Reubischen Rotten der Bawren.

Pfalm. vij.
Seyne tück werden in selbs treffen/
Vnd seyn miltwill/ wirdt ober in auffgeen:
1 5 2 5.
Martinus Luther, Wittenberg.

Fig. 24 Title woodcut from Martin Luther's pamphlet against the rebelling peasants, *Wider die mordischen und reubischen Rotten der Bawren*. Nürnberg 1525.

Ο Λούθηρος, οι Καθολικοί προπαγανδιστές & το γερμανικό κοινό: 1

- Γερμανικό κοινό πληροφορείται για την εμφάνιση του Λούθηρου με την κυκλοφορία του Περί των Συγχωροχαρτίων & της Χάρης, (25 εκδόσεις σε 3 χρόνια), κριτική στη σχολαστική ερμηνεία του μυστηρίου της μετάνοιας.

Βασικά θέματα Λ. έργων:

- Ανάγκη παραδοχής αμαρτιών.
- Πίστη στη σωτηρία μέσω της σταυρικής θυσίας του Ιησού.
- Επίθεση στα «καλά έργα».
- Άρνηση διαμεσολαβητικού ρόλου κλήρου.

Ο Λούθηρος, οι Καθολικοί προπαγανδιστές & το γερμανικό κοινό: 2

- Το πλατύ κοινό αγνοούσε ως το καλοκαίρι του 1520 την αποξένωση του Λούθηρου από την Καθολική Εκκλησία.
- Καλοκαίρι 1520: Επιθέσεις Λούθηρου εναντίον της παπικής τυραννίας.
- Φθινόπωρο 1521: Επίθεση Λούθηρου στον Πάπα (Δίαιτα Βορμς), αφορισμός του ως αιρετικού.
- Sola Fide, Sola Scriptura.

Καθολικοί προπαγανδιστές

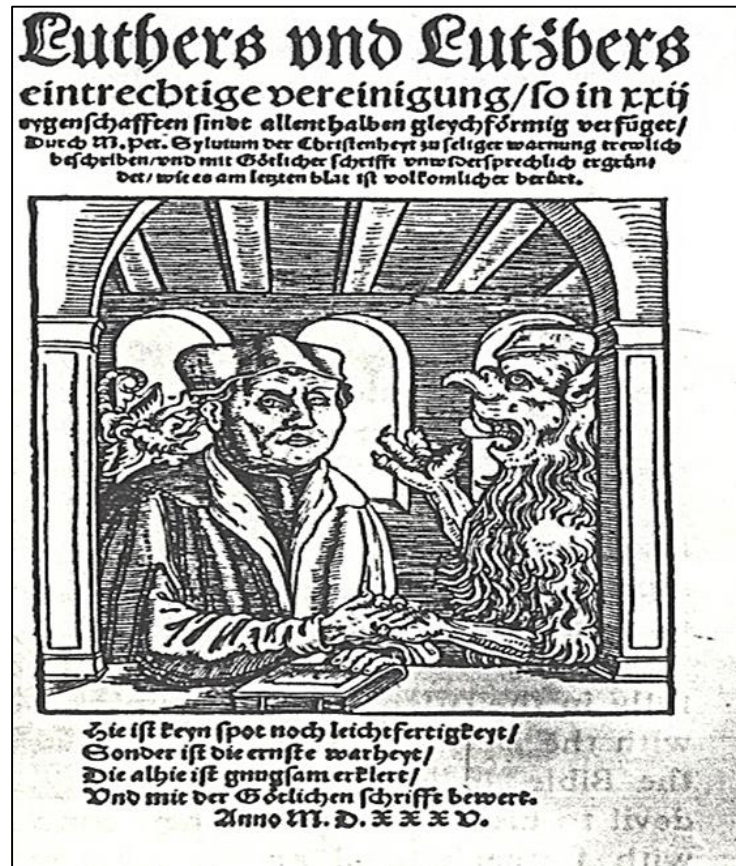
Εικόνα 43.

- 1521, Λουθηρανικό παιγνίδι της αίρεσης.
- Λούθηρος, με συνοδεία δαιμόνων και με κοράκι στον ώμο, μαγειρεύει σε μεγάλο καζάνι: αναβλύζουν ατμοί ΨΕΥΔΟΥΣ, ΑΛΑΖΟΝΕΙΑΣ, ΦΘΟΝΟΥ, ΑΝΥΠΑΚΟΗΣ, ΒΛΑΣΦΗΜΙΑΣ, ΣΑΡΚΙΚΗΣ ΑΚΟΛΑΣΙΑΣ.

Ο δαιμονικός Λούθηρος

Εικόνα 44.

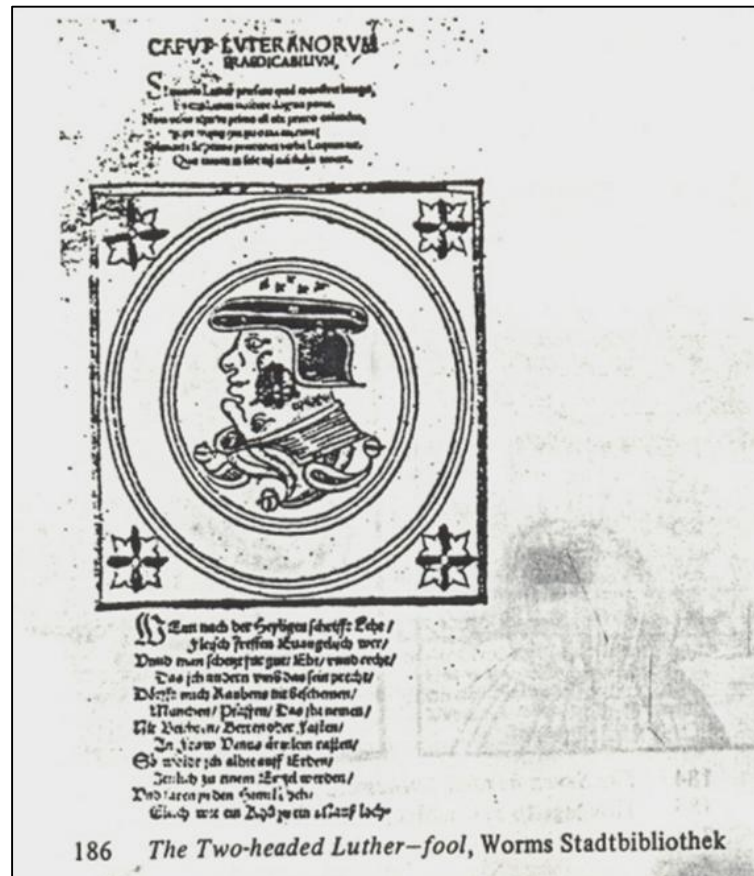
Προφητεία για Λούθηρο: σπορέας διχόνοιας, ανταρσίας, πρόξενος αιματοχυσίας

Εικόνα 45.

Ο Λούθηρος τρελός

Εικόνα 46.

Καρναβαλικά Θέματα. Thomas Murner, Περί του Μεγάλου Λουθηρανού Τρελού (1522)

Εικόνα 47.

Εικόνα 48.

Ο επτακέφαλος Λούθηρος

Εικόνα 49.

Εικόνα 50.

Το άγαλμα της αίρεσης

Εικόνα 51.

Από 1518.. 1

- **1518-1544:** Λουθηρανικές εκδόσεις (εκτός από μεταφράσεις Βίβλου) 2.551.
- Καθολικές εκδόσεις 542 (1 Καθολική έκδοση για 5 Λουθηρανικές).
- **1518-1524:** Καθολική προπαγάνδα εκδίδεται σε πλήθος πόλεων (Στρασβούργο, Αυγούστα). Με την εξάπλωση της Μεταρρύθμισης, νέα εκδοτικά κέντρα της Καθολικής προπαγάνδας, Κολωνία (δυτικά), Δρέσδη & Λειψία (ανατολικά).

Από 1518.. 2

- **1539:** Προσχώρηση Σαξονίας στη Μεταρρύθμιση, Καθολική προπαγάνδα σε Κολωνία, Mainz και Ingolstadt. Εκδοτική παραγωγή Κολωνίας, 85% τίτλων στα λατινικά.
- Λειψία & Δρέσδη, 50% + της γερμανόφωνης Καθολικής προπαγάνδας.
- Δομινικανός Petrus Sylvius, Φραγκισκανός Thomas Murner, 50% των Καθολικών απαντήσεων στην περίοδο 1518-1555.

Από 1518.. 3

- Ευαγγελική προπαγάνδα > ευρύτερο ακροατήριο & εγγράμματοι λαϊκοί (30% πόλεις, 5-6% ύπαιθρος).
- Καθολική προπαγάνδα > «διαμορφωτές κοινής γνώμης» (κληρικοί, αστοί πρόκριτοι, ηγεμόνες).
- Κυριαρχία γερμανόφωνων Λουθηρανικών εκδόσεων, σαφής δείκτης προτιμήσεων γερμανικού κοινού και «υποταγής» τυπογράφων.

Από 1518.. 4

- **1518-1525:** 57 Καθολικοί συγγραφείς, οι 21 από μοναστικά τάγματα, με παραγωγικότερους 5 Φραγκισκανούς. Καμμία γυναίκα συγγραφέας, κοσμικοί συγγραφείς από ελίτ (Έρασμος, Γκέοργκ της Σαξονίας, Ερρίκος Η΄ της Αγγλίας).
- Είδη Καθολικής προπαγάνδας: θεολογική disputatio, πολεμικό φυλλάδιο, αντι-αιρετική πραγματεία (Summa Thomas Netter, 5 τόμοι κατά Wycliffe, Catalogi haereticorum) ΜΙΑ ΕΝΙΑΙΑ, ΑΡΧΕΓΟΝΗ ΑΙΡΕΣΗ.
- Τυπωμένα κηρύγματα στα γερμανικά, ανοιχτές επιστολές, έντυπες διαμαρτυρίες (όπως και ο Λούθηρος), φυλλάδια με ξυλογραφίες.

Από 1518.. 5

- **1518-1525:** 172 Καθολικά πολεμικά κείμενα.
- 46% σχολαστικές διατριβές, αντικρούσεις.
- 12,8% ανοιχτές επιστολές.
- 7% κηρύγματα (75% στα γερμανικά).
- 5,8% διάλογοι.
- Μειωμένη εμπειρία κηρύγματος Καθολικών προπαγανδιστών: Cochlaeus, 62 χρονών – ποτέ.
- Emser, Eck – ελάχιστα κηρύγματα.

Από 1518.. 6

- Καθολικά φυλλάδια ΔΕΝ ΠΟΥΛΟΥΣΑΝ (μεγάλα & ανιαρά, γραμμένα στα λατινικά).
- Δισταγμοί Καθολικών προπαγανδιστών: Αυτενέργεια ή αναμονή καταδίκης Λούθηρου από ανώτατο εκκλησιαστικό σώμα (Johann Eck).
- Εξαίρεση Augustinus Alveld (μικρά φυλλάδια, αποσπάσματα από Γραφές). Προσωπική αναμέτρηση: Hieronymus Emser, 8 ανταλλαγές με Λούθηρο. «Κατσίκια δίχως κέρατα», «ταύρος από Βιττεμβέργη». Emser, Προς το Γερμανικό Έθνος (1521), Λούθηρος, Προς τη χριστιανική αριστοκρατία του Γερμανικού Έθνους
- Thomas Murner, Μεγάλος Λουθηρανός Τρελός (1522): συγγραφέας, ένας από τους χαρακτήρες στη σάτιρα
- Johannes Cochlaeus, 17 φυλλάδια & βιβλία, 14 επιμέλειες εκδόσεων (1518-25)

Από 1518.. 7

- Petrus Sylvius, 30 γερμανικοί τίτλοι (1524-36)
- Η πλειοψηφία των Καθολικών προπαγανδιστών δεν πίστευε στη σημασία της μαζικής, εκλαϊκευτικής προπαγάνδας
- Cochlaeus προς Hieronymus Aleander (27/9/1521): «Δεν θα αντιπαρατεθεί κανείς γραπτώς με τον Λούθηρο εκτός από τον Emser;...»
- Προσωπική αναμέτρηση: Hieronymus Emser, 8 ανταλλαγές με Λούθηρο. «Κατσίκια δίχως κέρατα», «ταύρος από Βιττεμβέργη». Emser, Προς το Γερμανικό Έθνος (1521), Λούθηρος, Προς τη χριστιανική αριστοκρατία του Γερμανικού Έθνους
- Thomas Murner, Μεγάλος Λουθηρανός Τρελός (1522): συγγραφέας, ένας από τους χαρακτήρες στη σάτιρα

Από 1518.. 8

- Johannes Cochlaeus, 17 φυλλάδια & βιβλία, 14 επιμέλειες εκδόσεων (1518-25)
- Petrus Sylvius, 30 γερμανικοί τίτλοι (1524-36)
- Η πλειοψηφία των Καθολικών προπαγανδιστών δεν πίστευε στη σημασία της μαζικής, εκλαϊκευτικής προπαγάνδας
- Cochlaeus προς Hieronymus Aleander (27/9/1521): «Δεν θα αντιπαρατεθεί κανείς γραπτώς με τον Λούθηρο εκτός από τον Emser;...»

Αυτοπεριορισμοί Καθολικών συγγραφέων:

- Φόβος μήπως η εμπλοκή σε δημόσια αντιπαράθεση με τους αιρετικούς ακύρωνε την απαγόρευση της Καθολικής Εκκλησίας ή νομιμοποιούσε τις απόψεις τους.
- Aleander: « Η Μεταρρύθμιση οφείλεται σε δύο δεινά, τις γλώσσες των διδασκτόρων και τα χέρια των τυπογράφων».
- Φόβος μήπως η στροφή στον «απλό λαό» ισοδυναμούσε με πρόσκληση για την εμπλοκή των λαϊκών σε διαμάχη επάνω σε ζητήματα δόγματος.
- Περιορισμένη χρήση τυπογραφίας.
- Περιορισμένη υποστήριξη Καθολικών προπαγανδιστών από την εκκλησιαστική ιεραρχία.

Βασικές συνιστώσες της χαμπερμασιανής «αστικής δημοσιότητας» 1

- Ύπαρξη ενός διακριτού κοινού.
- Δημόσιος διαλογισμός, παράλληλος ή και αντιθετικός προς τον λόγο της εξουσίας.
- Ανάδυση της «κοινής γνώμης» ως διακυβεύματος ανάμεσα στη κεντρική, εκκλησιαστική και κοσμική εξουσία και σε ένα συγκροτούμενο αντιπολιτευτικό πόλο.
- J.Habermas, Αλλαγή δομής της δημοσιότητας, μτφρ. Λ.Αναγνώστου, Νήσος, 1997.

Βασικές συνιστώσες της χαμπερμασιανής «αστικής δημοσιότητας» 2

- Αποτίμηση της σπουδαιότητας των διαφορετικών μέσων επικοινωνίας και πληροφόρησης στη διάδοση των ιδεών της Μεταρρύθμισης.
- Στη βάση της επίγνωσης της ύπαρξης μιας μεγάλης γκάμας μέσων μετάδοσης ιδεών και πληροφοριών που ήταν διαθέσιμη στο ευρύ κοινό στις αρχές του 16ου αιώνα.
- Δυναμικότερη αποτύπωση της δημόσιας σφαίρας επικοινωνίας που είχε αναπτυχθεί ανάμεσα στους φορείς της κοσμικής και εκκλησιαστικής εξουσίας και στις μάζες.
- Κρίσιμη παράμετρος της πολιτισμικής ιδιοποίησης των μηνυμάτων της εξουσίας από διαφορετικές ομάδες «κοινού», πέρα από τον περιοριστικό ορισμό της υστερομεσαιωνικής «δημοσιότητας της επίσημης εμφάνισης», όπως αυτή περιγράφεται στη θεώρηση του Habermas.

Βασικές συνιστώσες της χαμπερμασιανής «αστικής δημοσιότητας» 3

- Οι ιδέες, τα μηνύματα, οι πληροφορίες και οι κανονιστικές επιταγές που εκπορεύονταν από την κοσμική και εκκλησιαστική εξουσία υπόκεινταν σε πληθώρα πολιτισμικών ιδιοποιήσεων (πρόσληψη, χρήση) από πλευράς του στοχευόμενου κοινού τους, οι οποίες δεν συμμορφώνονταν πάντοτε με τις προσδοκίες των παραγωγών τους.
- Οι συστηματικές απόπειρες διαπαιδαγώγησης ή χειραγώγησης των πλατιών κοινωνικών στρωμάτων δεν μπορούσαν να αποκλείσουν διαφορετικές ερμηνείες, χρήσεις ή ακόμη και αντιστάσεις στα εκπορευόμενα μηνύματα από μέρους της εξουσίας.

Βασικές συνιστώσες της χαμπερμασιανής «αστικής δημοσιότητας» 4

- Στην ανίχνευση της διαλεκτικής έντασης που αναπτύχθηκε ανάμεσα στην προπαγανδιστική εκστρατεία του λουθηρανικού κινήματος και στην κοινή γνώμη στη Γερμανία των αρχών του 16ου αιώνα, οι πολιτισμικοί ιστορικοί επιχειρούν να θεμελιώσουν τις ιδιαιτερότητες της Μεταρρύθμισης ως επικοινωνιακής επανάστασης.
- Πριν την έλευση της τυπογραφίας, η κοινή γνώμη ήταν ουσιαστικά τοπική και αποτελούνταν από ένα πυκνό δίκτυο ανταλλαγής πληροφοριών και ανθρώπινων αλληλεπιδράσεων που διαδραματίζονταν σε ένα τοπικό, περιφερειακό και δια-περιφερειακό πλαίσιο.

Βασικές συνιστώσες της χαμπερμασιανής «αστικής δημοσιότητας» 5

- Η κοινή γνώμη εκφραζόταν σε λαϊκές εορταστικές εκδηλώσεις, όπως ιδιαίτερα το Καρναβάλι, στην εμφάνιση αυθόρμητων και συχνά παράνομων στα μάτια της εξουσίας διαδηλώσεων, σε μαζικές συναθροίσεις, στα ανώνυμα σατιρικά ποιήματα και στις λαϊκές μπαλάντες που αναφέρονταν σε φλέγοντα ζητήματα της επικαιρότητας και συχνά παρακινούσαν σε ανάληψη συντονισμένης δράσης.
- Βασικός παράγοντας διαμόρφωσης της κοινής γνώμης πριν την έλευση της τυπογραφίας ήταν η φημολογία, η οποία και πυροδοτούσε συζητήσεις και αντιδράσεις σε ιδιωτικό και δημόσιο επίπεδο.

Βασικές συνιστώσες της χαμπερμασιανής «αστικής δημοσιότητας» 6

- Τροφοδότες της φημολογίας ήταν είτε άτομα στο εσωτερικό των τοπικών κοινοτήτων, είτε άτομα προερχόμενα από άλλες κοινότητες, μετακινούμενα στη βάση των καθημερινών οικονομικών και κοινωνικών τους αναγκών, κατά κύριο λόγο στο πλαίσιο των δικτύων των αγορών, όπως χωρικοί που συνέρρεαν στις πόλεις, έμποροι και γυρολόγοι, φοιτητές, προσκυνητές ή περιφερόμενοι τεχνίτες.

Βασικές συνιστώσες της χαμπερμασιανής «αστικής δημοσιότητας» 7

- Στην απόπειρά τους να εδραιώσουν συνθήκες επηρεασμού ή και διαμόρφωσης της κοινής γνώμης σε τοπικό επίπεδο, οι Λουθηρανοί πρώτα από όλα αξιοποίησαν τα μέσα διάδοσης και πολλαπλασιασμού μηνυμάτων που τους παρείχε η κυρίαρχη προφορικότητα της εποχής.
- Επεισόδια και «σκάνδαλα», όπως με τις ανοιχτές λατρευτικές συναθροίσεις και ιδιαίτερα με τις δημόσιες προσβολές στους Καθολικούς ιερωμένους και τις βίαιες διακοπές και διακωμωδήσεις των καθολικών λατρευτικών πρακτικών.

Βασικές συνιστώσες της χαμπερμασιανής «αστικής δημοσιότητας» 8

- Υιοθετώντας στρατηγικές της λαϊκής κουλτούρας του γκροτέσκου ρεαλισμού, προχώρησαν σε καρναβαλικού τύπου αποκαθλώσεις του κύρους της τελετουργικού οπλοστασίου της Καθολικής Εκκλησίας. Πέρα από το «ξεγύμνωμα» του αντίπαλου, το οποίο εκτυλισσόταν σύμφωνα με εδραιωμένες λαϊκές πρακτικές διακωμώδησης, οι ενέργειες αυτές συνιστούσαν ένα δυναμικό είδος υποκινητικής επικοινωνίας, παροτρύνοντας τους παρευρισκόμενους θεατές να συμμετάσχουν ενεργά στα δρώμενα ή, τουλάχιστον, προκαλώντας έντονες συζητήσεις στο εσωτερικό της κοινότητας.

Βασικές συνιστώσες της χαμπερμασιανής «αστικής δημοσιότητας» 9

- Σε διαρκή συντονισμό και σχέση ανατροφοδότησης με τις στρατηγικές προφορικής και οπτικοποιημένης παρουσίασης του ευαγγελικού μηνύματος, η έντυπη λουθηρανική προπαγάνδα όχι μόνο κατόρθωσε να διαμορφώσει την κοινή γνώμη, αλλά, το κυριότερο, εδραιώθηκε ως έκφραση της κοινής γνώμης στη Γερμανία της δεκαετίας του 1520.
- Η «αποκάλυψη» της βαθύτερης, αντιχριστιανικής φύσης του παπικού αντιπάλου στην πλημμυρίδα των εικονογραφημένων λουθηρανικών φυλλαδίων στη δεκαετία του 1520 ακολουθούσε τη διακωμωδητική, απομυθοποιητική λογική της λαϊκής κουλτούρας, την ίδια στιγμή που σατιρικά θεατρικά έργα, αποκαθελωτικά του κύρους της Καθολικής Εκκλησίας, στόχευαν στη στράτευση των λογίων ουμανιστικών κύκλων.

Βασικές συνιστώσες της χαμπερμασιανής «αστικής δημοσιότητας» 10

- Ο όγκος της έντυπης λουθηρανικής προπαγάνδας συνιστούσε μια «γραμματεία της κρίσης», λειτουργώντας ως εργαλείο απήχησης της κοινής γνώμης.
- Η εκδοτική έκρηξη που προκάλεσε το λουθηρανικό κίνημα δρομολογούσε και άλλες μορφές δημόσιας επικοινωνίας και διαβούλευσης (μαζικές συγκεντρώσεις, διαμαρτυρίες, διατυπώσεις συλλογικών αιτημάτων και τα διαρκώς επεκτεινόμενα δίκτυα αλληλογραφίας).

Βασικές συνιστώσες της χαμπερμασιανής «αστικής δημοσιότητας» 11

- Ο τεράστιος όγκος των φυλλαδίων λειτουργούσε από μόνος του ως «δημόσιο συμβάν», επέβαλε τη διεύρυνση της δημόσιας σφαίρας, κάνοντας για πρώτη φορά μεγάλα τμήματα του πληθυσμού κοινωνούς της αντιπαράθεσης ανάμεσα στην Καθολική Εκκλησία, την αυτοκρατορική εξουσία και το λουθηρανικό κίνημα. Ταυτόχρονα όμως, δημιουργούσε μια ιδιαίτερη όσο και ανεξέλεγκτη από τους άμεσα εμπλεκόμενους δυναμική, πολλαπλασιάζοντας τις πιθανότητες παρερμηνείας και παρανόησης των κυκλοφορούντων εντύπων από μέρους του προσδοκώμενου ή τυχαίου αναγνωστικού κοινού/ακροατηρίου τους.

Βασικές συνιστώσες της χαμπερμασιανής «αστικής δημοσιότητας» 12

- Η ένταση ανάμεσα στις προσδοκίες των παραγωγών της λουθηρανικής προπαγάνδας και σε εκείνες των κατά τόπους αποδεκτών της αποτέλεσε τον κύριο διαμορφωτικό παράγοντα της επικοινωνιακής επανάστασης που προκάλεσε η Μεταρρύθμιση.
- Οι πολιτισμικοί ιστορικοί της γερμανικής Μεταρρύθμισης εστιάζουν την προσέγγισή τους στη βάση της διάκρισης ανάμεσα σε αυτά που επιδίωκαν να πουν οι ηγέτες του λουθηρανικού κινήματος, στον τρόπο που αυτά προβλήθηκαν από τα διάφορα μέσα μετάδοσης και πολλαπλασιασμού του ευαγγελικού μηνύματος και στο τι ήθελαν ή μπόρεσαν να αντιληφθούν οι διαφορετικοί αποδέκτες τους στη Γερμανία.

Βασικές συνιστώσες της χαμπερμασιανής «αστικής δημοσιότητας» 13

- Στη βάση αυτής της προσέγγισης, οι στρατηγικές των παραγωγών του ευαγγελικού μηνύματος διαπλέκονται όχι μόνο με τις διαφοροποιημένες προσδοκίες των στοχευόμενων ομάδων κοινού, αλλά και με τα μέσα, την υλική κατασκευή, την ίδια τη φόρμα των ευαγγελικών εντύπων. Εντάσσονται τέλος στο ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο εντάσεων και αντιπαραθέσεων που χρωμάτισε τη Γερμανία στις αρχές του 16ου αιώνα.

Τέλος

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Σημειώματα

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0.

Έχουν προηγηθεί οι κάτωθι εκδόσεις:

- Έκδοση διαθέσιμη εδώ. <http://eclass.uoa.gr/courses/ARCH213>

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών 2014. Κώστας Γαγανάκης. «Μάθημα: ΙΙ64 Νεότερη Ευρωπαϊκή Ιστορία ΙΙ. Ενότητα 2γ: Τυπογράφοι και βιβλιοπώλες 'οχήματα, εργαλεία και όπλα του Θεού'». Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2014. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <http://opencourses.uoa.gr/courses/ARCH8/>

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (1/9)

Το Έργο αυτό κάνει χρήση των ακόλουθων έργων:

Εικόνες/Σχήματα/Διαγράμματα/Φωτογραφίες

Εικόνα 1: [Uskonpuhdistus](http://fi.wikipedia.org/wiki/Malline:Valitut_palat/2009). Public domain.

http://fi.wikipedia.org/wiki/Malline:Valitut_palat/2009

Εικόνα 2: Hans Baldung (1485-1545). Public domain.

[http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hans Baldung -
Portrait of Martin Luther - WGA01223.jpg](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hans_Baldung_-_Portrait_of_Martin_Luther_-_WGA01223.jpg)

Εικόνα 3: Luther as Hercules Germanicus. Woodcut, Zentralbibliothek, Zürich.
Public domain.

[http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Luther as Hercules Germanicus, by Han
s Holbein the Younger.jpg](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Luther_as_Hercules_Germanicus,_by_Hans_Holbein_the_Younger.jpg)

Εικόνα 4: Copyrighted

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (2/9)

Εικόνα 5: Luther leading the faithful out of darkness. Used with permission of Lois Scribner. Reformation and the Culture of Persuasion, Andrew Pettegree, p 115.

<https://books.google.gr/books?id=RmIV5X5lvWQC&pg=115#v=onepage&q&f=false>

Εικόνα 6: The divine Mill. Used with permission of Lois Scribner. Reformation and the Culture of Persuasion, Andrew Pettegree, p 113.

<https://books.google.gr/books?id=RmIV5X5lvWQC&pg=113#v=onepage&q&f=false>

Εικόνα 7: Copyrighted

Εικόνα 8: Title page of Luther's 1534 Bible, colorized; it was illustrated with woodcuts and elaborate ornaments from the workshop of Lucas Cranach.

http://www.welcometohosanna.com/MARTIN_LUTHER/3CHURCH_LEADER.html

Εικόνα 9: Blanckmeister, Franz: Luther und sein Werk im Sachsenland; Leipzig: Paul Eger; 1917; 32 S. http://www.bibelarchiv-vegeln.de/nachschlagwerke_luther.html

Εικόνα 10: "Leonhard Beck (†1542): Mönch und Esel. -- 1523".

<http://madamepickwickartblog.com/2010/04/munster-mash/>

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (3/9)

Εικόνα 11: Hans Sebald Beham.

http://www.museothyssen.org/microsites/exposiciones/2007/Durero_Cranach/fundacion/fundacion12_ing.html

Εικόνα 12: Die Luterisch Strebkatzen. Public domain.

<http://de.wikipedia.org/wiki/Strebkatzenziehen>
<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:StrebKatzLut.jpg>

Εικόνα 13: Protestant cartoon depicting the pope as a bagpipe-blowing jackass.

<https://www.marxists.org/archive/marx/works/1850/peasant-war-germany/ch07.htm>

Εικόνα 14: Papa Dat Concilium in Germania.

<http://pages.uoregon.edu/dluebke/Reformations441/PapaDatConcilium.jpg>

Εικόνα 15: Digna Merces Papae Satanissimiet Cardinalivmsvorvm.

<http://pages.uoregon.edu/dluebke/Reformations441/DignaMercesPapae.jpg>

Εικόνα 16: CARDINAL FOOL, c1540. <http://www.granger.com>

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (4/9)

Εικόνα 17: Copyrighted

Εικόνα 18: Una polemica stampa presumibilmente luterana, dove il papa è rappresentato come anticristo circondato di bestie infernali.

<http://www.papalepapale.com/develop/e-la-valtorta-scrisse-verra-il-pastore-idolo-ipotesi-sullanticristo-analisi-di-un-enigma/>

Εικόνα 19: Copyrighted

Εικόνα 20: Copyrighted

Εικόνα 21: Salvation through fanship.

<http://www.historyguide.org/earlymod/lecture3c.html>

Εικόνα 22: Luther Preaching with the Pope in the Jaws of Hell.

http://www.wga.hu/html_m/c/cranach/lucas_y/index.html

Εικόνα 23: LVTHERVS TRIVMPHANS.

<http://pages.uoregon.edu/dluebke/Reformations441/LutherTriumphans.jpg>

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (5/9)

Εικόνα 24: Die Hirten als Wölfe. -- Um 1520.

<http://madamepickwickartblog.com/2010/04/munster-mash/>

Εικόνα 25: Das Titelblatt zur Predigt »Wie man die falschen Propheten erkennen/ ja greiffen mag« des Urbanus RHEGIUS (Anhänger Luthers), Wittenberg 1539.

http://books.google.hu/books?id=4mo8AAAACAAJ&pg=PT3&hl=de&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false

Εικόνα 26: Karikaturtegning fra 1500-tallet viser hvordan Luther ble framstilt som «[Djevelens](#) sekkepipe» i den [katolske propagandaen](#). Public domain.

http://no.wikipedia.org/wiki/Martin_Luther

Εικόνα 27: Copyrighted

Εικόνα 28: Copyrighted

Εικόνα 29: Reformation Europe (New Approaches to European History) Hardcover.

<http://www.amazon.com/Reformation-Europe-Approaches-European-History/dp/0521802849>

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (6/9)

Εικόνα 30: Passional Christi and Antichristi, Wittenberg, 1521.

<http://www.kb.dk/en/nb/tema/webudstillinger/luther/passion/index.html> **Εικόνα**

31: Passional Christi and Antichristi, Wittenberg, 1521. Christ appears on the left wearing the Crown of Thorns and being mocked, and on the right the Pope receives the tiara and accepts the homages of the bishops and abbots. Woodcut, 200 x 140 mm. British Library, London. Public domain.

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Christ_mocked_-_pope_venerated.jpg

Εικόνα 32: Philip Melancthon, Passional Christi and Antichristi, Wittenberg, 1521 (woodcut).

<http://www.kb.dk/en/nb/tema/webudstillinger/luther/passion/index.html>

Εικόνα 33: Passional Christi and Antichristi, Wittenberg, 1521.

<http://www.kb.dk/en/nb/tema/webudstillinger/luther/passion/index.html>

Εικόνα 34: Passional Christi and Antichristi, Wittenberg, 1521.

<http://www.kb.dk/en/nb/tema/webudstillinger/luther/passion/index.html>

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (7/9)

Εικόνα 35: *Passional Christi and Antichristi*, Wittenberg, 1521.

<http://mypoliticisyours.wordpress.com/2012/06/15/the-passional-christ-and-antichrist-4/>

Εικόνα 36: MELANCHTHON, Philip (1497-1560) and Johann SCHWERTFEGER (1488-1524). *Passional Christi und Antichristi*. [Wittenberg: Johann Rhau-Grunenberg, 1521.] <http://www.christies.com/lotfinder/books-manuscripts/melanchthon-philip-and-johann-schwertfeger-5662787-details.aspx>

Εικόνα 37: Matxinaden hedadura eta bataila nagusiak irudikatzen dituen mapa. Public domain. http://eu.wikipedia.org/wiki/Alemaniar_nekazarien_gerra

Εικόνα 38: Breve storia della guerra dei contadini 1524-1526.

<http://www.porfidolibri.org/edizioni-porfido/collana-eresia-e-rivolta/breve-storia-della-guerra-dei-contadini-1525>

Εικόνα 39: Woodcut of a nobleman, a monk with the head of a cat [Thomas Murner], Martin Luther, and the farmer figure Karsthans with his scythe.

<https://www.flickr.com/photos/58558794@N07/9039764971/in/photostream/>

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (8/9)

Εικόνα 40: Twelve Articles of the Peasants pamphlet, 1525. Public domain.

http://en.wikipedia.org/wiki/German_Peasants'_War#mediaviewer/File:Titelblatt_12_Artikel.jpg **Εικόνα 41:** PROTESTANT REFORMATION.

<http://www.granger.com/results.asp?W=2&F=0001&Step=1&screenwidth=1366>

Εικόνα 42: LUTHERAN TRACT, 1525. Title page of Martin Luther's tract 'Against the Murdering and Thieving Horde of Peasants', 1525.

<http://www.granger.com/results.asp?image=0051115>

Εικόνα 43: Copyrighted.

Εικόνα 44: Copyrighted

Εικόνα 45: Protestant Reformation, 1517 - 1555, flyer, satire against Johann Cochlaeus (1479 - 1552), woodcut, 16th century, Johann.

<http://www.alamy.com/image-details-popup.asp?imageid={16056490-AC8F-44D7-A044-0F4AAE7A9552}>

Εικόνα 46: Copyrighted

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (9/9)

Εικόνα 47: Αριστερά: Reform minister officiating at the marriage of the fool and the she-devil. From Thomas Murner's anti-Lutheran pamphlet Von dem grossen Lutherischen Narren, about 1518.

<http://www.godecookery.com/macabre/gallery4/macbr114.htm>

Δεξιά: <http://www.zeno.org/Literatur/l/murn181a>

Εικόνα 48: Copyrighted

Εικόνα 49: Woodcut showing Luther and the reformers as the Antichrist. Public domain. <http://en.wikipedia.org/wiki/Anti-Protestantism>

Εικόνα 50: Copyrighted

Εικόνα 51: Copyrighted

